

Edebiyat ve Teori

Ormanda yaşıyan bir kırkayak varmış, harika dans edermiş. Bir gün izleyicilerinden biri sırf kıskandığından, bu işi nasıl yaptığını anlatmasını istemiş ondan. Ormanın hangi sakiniydi hatırlamıyorum ama hayvan olduğu kesin. Çünkü zavallı kırkayak, onun isteğini yerine getirmeye kalkınca bir daha sanatını icra edemez olmuş. Nedir bu trajediden çıkartılması gereken sonuç? Öyle eylemler vardır ki, teorisine girmeye kalktığınızda sihri kaybederseniz. Sihirli alanlar için bu ana fikre inanmak mümkün. Örneğin üfürükçülerin nefes kuvvetini açıklarken işin teorisine girmek büyüü bozabilir. Neticede hoca efendinin mesleki becerisi bilince yabancı, metafizik bir alanda cereyan ediyor. Oysa edebiyat için durum farklı. Kırkayağın dansı ya da üfürükçülerin muskaları kadar bilinçten uzak bir gösteriyi seyretmiyoruz okurken. Ayaklarımızın bu gezegenden koptuğunu hissetmemize neden olan eserler büyüü değil. Bizi çarpan güzelliklerinin sırrını ararken kırabileceğimiz bir sihirli küre yok içlerinde.

Yolun başındaki yazarlar, zanaatçılıktan sanatçılığa geçme şanslarını arttırmak için özellikle didiklemeleler ustaların ellerinden çıkmış eserleri. Emek ve yeteneğin toplamı, ortaya çıkan ürünün kalitesini tek başına belirleyemez. Matematiktekinden farklı olarak, verimi kullanılan yöntemle bağlı, gerçek hayata özgü bir toplamadır onları birleştiren.

Spora meraklı on gençten becerebildikleri kadar uzağa atlamalarını isteyin. Diyelim ki süre de vererek, büyük bir ödül karşılığında bu işi ilerletmek için çalışmalarını sağladınız. Büyük olasılıkla hepsi var gücüyle koşacak ve son adımda yere saplanmak istercesine bastıktan sonra yumak olup fırlayacaktır ileri. Baldırlarındaki güçlerin eşit olduğunu varsayarsak, sonucu yeteneğin belirleyeceğini söyleyebiliriz ama içlerinden biri bel vuruşunu keşfederse derecesini en az otuz santim ileriye taşıyacaktır. Yazıda da mutlaka benzer vuruşlar vardır ve ilerlemek için onları aramak gerekir.

“Sayısız usta yazar toplanıp bin bir gün ve gece kafa yorsalar, Şehrazat’ın bin ikinci masalını üretecek formülü bulamazlar.” Bunu söyleyen birinin yanıldığını iddia etmek zor ama bu edebiyat karşısında teorinin âciz kaldığını göstermiyor. Edebi eserlerin denklemlere sığmayacağını bilmek, sanatçıların yaptıkları işin teorisini kovalamalarını engellemez ki. Uzun atlama örneğindeki gibi... Bel vuruşu sporcuyu otuz santim ileri atabilir, oysa sadece bel vuruşuyla çengi bile olunmaz. İddia edilen, teorinin gerekliliğidir; tek başına yeterliliği değil.

Bu metin neden akıcıdır? Bu öyküyü keyifle okunur kılan nedir? Niçin bu şiirden etkileniyoruz? Merakımızın bağışlanıp bağışlanmayacağını umursamadan yanıtını aramamız gereken sayısız sorudan birkaçı...

Bir sporseverin sadece atlama tahtası ve kumdaki iz arasındaki mesafeyle ilgilenmesi doğal. Okurun şiirden aldığı hisle yetinmesi gibi. Oysa siz de kum havuzuna düşmeye sevdalıysanız, sporcuyu herhangi bir seyirciden daha dikkatli gözlemlemelisiniz. Nasıl koştu? Kollarını nasıl salladı? Tahtaya hangi açıyla bastı? Ve daha bir yığın ayrıntı... Elbette ki sporcunun atlayışını yaparken bütün bunlara dikkat ettiği iddia edilemez. Öyle olsaydı eli kolu birbirine dolanırdı. Teknik, sanatçı tarafından ancak yoğun dikkat gösterilerek uygulanabiliyorsa henüz yeterince öğrenilmemiş demektir. Onu bilincin arkalarında bir yerlerden idare edecek kadar çok kulanmış olmak gerekli.

Peki, teknik kapma hevesiyle didik didik edilmesi istenen eserlerin yaratıcıları, o tekniklerin varlıklarından haberdar mıydılar? Büyük bir öykücü “Ben, sizin eserlerimden çıkartıklarınızın hiçbirini fark etmeden sadece hikâyelerimi anlattım,” diyebilir. Bunun hiç önemi yok; tekerlek tesadüfen bulundu ya da diğerleri kadar ilkel olmayan bir ilkel insan onu tasarladı. Mühim olan, onun sür-tünmenin hareket lehine kullanılmasını mümkün kılmasıdır. Artık tekerlekten yararlanmayı öğrenen akıl, güçlü baldırların ve kaslı kolların yerini almıştır.

Tarihsel devamlılığı olan diğer faaliyetler gibi edebiyat da her emekçisinin beyninde yeniden doğup tekrar tekrar aynı süreçlerden geçerek gelişmeye tahammül edemez. Kendisine adanmış sayısız yaşamın ürünlerinin aynı havuzda, damla damla biriktirilmesini ister. Teoriyi uygulamaya katmak bunu sağlamanın en kestirme ve garantili yollarındandır.

Edebiyatı Kutsamak

Çiftçi tarlasını sürerken yetiştireceği ürünle ailesinin karnını doyuracağını bilir. Güneşin altında kavrulmasına başka anlamlar yüklemeye çalışmaz. Marangoz keserini sadece ve sadece ağaca şekil vermek için sallar. Koltuk, kapı, pencere yapar ve satar. Kazandığı parayla da geçinir. Balıkçının da terzinin de emeği, günlük hayatta ne işe yaradığı bilinen somut ürünler elde etmeye yöneliktir. Ortaya çıkanın yararlığı kesin ama sınırları da bellidir. Hiçbiri emeğinin ürününe gerçeğinden farklı değerler yükleyemez. Yüklemeye kalksa da ciddiye alınmaz. Marangoz, “Yaptığım koltuğa oturduğunuz süre, ikiyle çarpılıp ömrünüze eklenecek,” derse kim inanır ona? Oysa edebiyatçının böyle bir şansı var. Çıkan ürün şiir, öykü, roman, her ne ise kutsanmaya yatkındır ve sanatçıların bir kısmı bu yatkınlıktan yararlanmaya fazlasıyla heveslidirler.

Kâğıda dökülmüş cümleler... Güzelliği tartıya gelmeyen, yenilmez içilmez sözler... Bu yüzden eser sahibinin, emeğinin sonucunu değerlendirirken kullanabileceği manevra alanı geniştir. Uçlarda dolaşmaya meraklıysa hayatın anlamını keşfettiğini, duyguların sırrını çözdüğünü bile ilan edebilir. Beynindeki hazinayı lütfedip diğer insanlara sunmasını, yüceliğinin kanıtı diye görmesi ve göstermesi mümkündür. Başka uğraş sahiplerinin deli diye damgalanmalarına neden olacak ölçüsüz iddiaları sanatçı, hayranlarını

daha derinden etkilemek için kullanabilir. Yani edebiyatı, dimdik mantık yokuşundan yukarı yuvarlayarak kutsallaştırmaya çalışabilir. Oysa bu uğurda ne kadar güç harcansa da gerçek şudur: Dünya öyküler, romanlar, şiirler yokken de döner. Doğru, yaşam bundan biraz etkilenir ama marangozlar grev yaparlarsa da her şey eskisi gibi olmaz.

İnsanların, alınlarından dökülen terin rengine göre sınıflandırıldığı bir dünyada yaşıyoruz. Herkes gibi edebiyatçıların da bu gerçeği kendi lehlerine çevirme gayretinde olmaları anlaşılabilir. Herhalde şu günlerde bir sanatçıdan şöyle bir cümle duymak şaşırtıcı olmaz: “Bilmem neresini açan Allah’ın bilmem nesi, şu kadar para alıyor.” Tabii ‘bilmem ne’leri kodlamadan gerçek isimleriyle kullanarak... Bu cümle sadece bir tespit değildir; aynı zamanda isyan, hatta kıskançlık da içerdiği çok açık. O muhterem bayanlarla aynı rahatlıkla para kazansa, toplumdaki çelişkileri görmezden gelecek yazarların varlığını iddia etmek haksızlık mı? Peki şu an çok daha azı için öyleymiş gibi davrananlara ne demeli? Dürüst olmak gerekir ki, sadece sanatçıların değil birçok bilim insanının bile asıl derdi, düzenin temelindeki haksızlıktan önce kendi emek gruplarının da kayırılmamasıdır. Daha fazlasını elde etmek için güzel beyinlerine güzel bir popuyla aynı değerini verilmesini isteyenlerin sayısı epey fazla.

Yazar yaptığı işin anlamını abartma hevesine kapılırsa, doğaldır ki hakkını alamamış mağdur psikolojisine bürünür. Acısından kurtulmak için, emeğine en yüksek değeri verenin hizmetine sunabilir kalemini. Aradığı değer paraysa onu halkın satın alamayacağı kesin. İnsanlar yaşam pratiklerinden bağımsız, sadece yazdıklarıyla yücelemezler ama alçalmak için durum farklı. Yazar yalnızca kâğıda döktükleriyle bu konuda büyük başarılar gösterebilir. Yeter ki sanatı ve sanatçıyı, belli çıkarlar doğrultusunda kullanmak isteyenlerle buluşabilsin. Bazı yazarlar da para yerine alkış isterler. Hangi yazar istemez ki? Ama bu isteğin dozu ve kontrol edilebilir olması önemli.

Yoksa yazar sadece beğenilmek, pohpohlanmak için kalabalıklara dönebilir yüzünü. Yiğınlar ne duymak istiyorlarsa onu yaratmanın peşine düşer. Tezahüratlar eşliğinde koşulan yolun sonunda elde edilen makam, toplum dalkavukluğu olabilir. Sanatçı kendisi için çalınan ısıkları dinlerken kimsenin nereye gideceğini belirleyemediği bir arabanın gazına basmayacağını aklında tutsa keşke.

Öykü, roman, şiir sıradan şeyler aslında. O kadar sıradan ki kanlı canlı halleri, her gün sayısız kez tekrarlanıyor. Bir adam işini kaybediyor, bir kadın kocasını aldatıyor, iki komşu kavga ediyor. Yazabilene bunların tümü öyküdür.

Edebiyatın kutsallığını kimse kanıtlayamaz ama gönül verenlere zorlu bir yol sunduğu kesin. Pek çok insan mecbur değilken ömrünü o çileli yolculuğa adayabildiğine göre bir o kadar da zevkli olmalı. O zevkin ötesinde beklentilere girenler hep olmuş. Ve biliyoruz ki, kalemini Napolyon'un kılıcıyla kıyaslayan Balzac bile Balzac iken, mutsuz ölmekten kurtulamamış.

Ustanın Masası

Meşhur yazarların gittiği meşhur mekânlar... O mekânlarda ustanın hep oturduğu masa... Ve üstadın etrafını çeviren, çoğu yazmaya hevesli hayranlar... Yaşlı bir şair, günümüz edebiyatında donanımı yetersiz gençlerin varlığını bu masaların sayısındaki azalmayla ilişkilendiriyor. O masalar ki, ustaların icazet verecekleri gençleri belirlemelerini sağlarmış. Peki ama seçim hangi gençler arasında yapılır? Masanın etrafında yer almayı isteyip başarılar arasından. Herhangi bir nedenle bu yaklaşmaya girmeyenler veya giremeyenler ustaların zarlarını kendileri için atma şansını peşinen kaybederler.

Eskilerin yenilerden haberdar olmalarının kafede barda buluşmaktan daha edebi bir yöntemi var. Daha az eğlenceli, fakat daha amaca yönelik bir yöntem... Gençlerin yazdıklarını okusunlar. Yaşlı şair diyecektir ki, “O masalar sadece ustaların gençleri tanıması için değildir; aynı zamanda gençler de ustaları tanırlar.” Bunun için de önerilebilecek amaca yönelik bir yöntem var: Ustaların yazdıklarını okusunlar.

Rahatsız edici olan, sanatın aynı dalına gönül verenler arasında insani ilişki kurulması değil. Herhangi iki yazarın dost olmalarına kim ne diyebilir? Sorun, söz konusu birlikteliklerin edebiyat adına gerçekleştiğinin savunulmasında ve yüceltilmesinde. Edebiyatın

tepesindekilerle eteklerindekiler arasında, kişisel tercihlerin ötesinde bir ilişkinin gelenekselleştirilmeye çalışılmasında. Yukarıdakilerin bireysel sempatisinin, onay mührü niteliği kazanmasında.

Gerçekte bütün olan biten, bir grup insanın toplanıp sohbet etmeleri ve belki hoş vakit geçirmeleridir. Buna başka anlamlar yüklemeye çalışmak niye? Şu soruyu kim “Kesinlikle hayır!” diye yanıtlayabilir: O masaların üzerine edebiyata yakışmayan ama insandan kopartılması mümkün olmayan zaafların gölgesi düşmeyecek mi? Örneğin yaşlı üstat tarafından edebiyat dünyasına takdim edilebilmek için onun sempatisini kazanmaya yönelik özel bir çabaya girme düşüncesi, şeytani eğilimlere yabancı bir kafada bile kolayca yer bulamaz mı? Ve ustanın ilminden feyiz kapma hevesi, yerini ona yaranma gayretine bırakamaz mı? Bunlara benzer soruların yanıtlarını karşı tarafın insani zayıflıklarıyla birlikte düşünmek, söz konusu tezgâhın ölçme ve değerlendirmedeki güvenilirliği hakkında can sıkıcı olasılıklar getiriyor akla.

Çayını hayran bakışlar eşliğinde içmek ustanın hoşuna gidebilir. İnsanın kahvede geçirdiği zamanın bile başkaları için nimet olduğuna inanması da çok güzel bir duygu olmalı. Bu yüzden maksat ustaların kendilerini iyi hissetmelerini sağlamaksa, o masaların sayısını arttıralım ama mesele edebiyatsa daha pratik yöntemler var.

Pastör’ün mutfağına girerseniz yemek yiyen bir adam görürsünüz. Yalnızca laboratuvarında Pastör’dür o ve orada deney tüplerini hangi parmakları arasında tuttuğuna bile dikkat etmek faydalı olabilir. Büyük bir yazarın masasında oturularak onun çayını ya da kahvesini nasıl içtiği öğrenilebilir. Peki bu sanatının sırrı konusunda bize ciddi bir ipucu sağlar mı? Ustaların birikimlerini yolun başındakilere aktarmaları gerçekten ciddi bir iş. Bir masanın etrafına sığın gençlerle yaptıkları yüzeysel sohbetlerle geçiştirilmemeli.

Bir erkeğin gözünden bakarsak edebiyatçı, padişahın kızına âşık Keloğlan’dır. Gönlünü sözcüklere kaptırılmış ve gerçek hayatın ona

sunduğunun çok daha ötesine dikmiştir gözlerini. Padişah kızını onun bunun referansına bakarak vermez o kurnaz oğlana. Becerisini devlerin, büyücülerin, canavarların karşısında kanıtlamasını ister. Sevdası Keloğlan'ınkinden daha kolay olmayan genç yazarın amacına hizmet edecek tek masa, çalışma odasındakidir. Oturacak ve aşkına ulaşmak için Ferhat'ın kazmayla deldiği dağı kalemiyle oycak. Buna dermanı yetmeyenlerin saptığı kestirme yollar, Şirin yerine Ayşe'den Fatma'dan bozma sıcak isimli ucuz kadınlara çıkar. O kucaklarda mutlu olanlar da vardır ama onlar asla edebiyatın gerçek âşıkları değillerdir.